विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय (ED. 598) अन्तर्गतको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

हस्त बहादुर कार्की

त्रि.वि.दर्ता नं. : १५८९३-९३

परीक्षा रोल नं. : २१४००२५/०६६

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

बैशाख, २०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थापित: २०४८
☎ : ०२१-५४५६१७
☎ : ०२१-५४५७१७
फ्याक्स : ०२१-५४५६१७

पत्र संख्या :
चलानी नम्बर :

मिति ....

विषय : सिफारिस-पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी हस्त बहादुर कार्कीले "विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकता" शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन तथा सल्लाह र सुझावका आधारमा तयार पार्नुभएको छ । उक्त शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आवश्यक ढाँचा अनुरूप प्रस्तुत गर्नु भएको हो । नीजको शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई मूल्याङ्कनका लागि शोध मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....

ऋषिराज धिमाल

शोधनिर्देशक

१९ अप्रिल २०१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थँपित: २०४८

☎ : ०२१-५४५६१७
☎ : ०२१-५४५७१७
फ्याक्स : ०२१-५४५६१७

पत्र सङ्ख्या :
चलानी नम्बर :

मिति ....

विषय : स्वीकृति पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत श्री सुकुना बुहमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र हस्त बहादुर कार्कीले त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने हेतुले “विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकता” को अध्ययन भन्ने शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरी शोध निर्देशकबाट सिफारिस भएको हुँदा सो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१.	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	ऋषिराज धिमाल	शोधनिर्देशक	....
३.	भोजराज घिमिरे	सदस्य शोध समिति	....
४.	प्रा. स्वयं प्रकाश ज.ब.रा	वाह्य परीक्षक	....

२६ अप्रिल २०१३

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि "विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकता" शीर्षकमा अध्ययन कार्य सम्पन्न गरी यो शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु ।

शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी यस विषयमा अनुसन्धान गर्ने मौका प्रदान गरी प्रयोगात्मक ज्ञान र सीप समेत बटुल्ने अवसर दिइएकोमा यस सुकुना बहुमुखी क्याम्पसप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोध प्रस्तावको सुरू अवस्थादेखि नै ठाउँठाउँमा भएका गल्ती, कमी कमजोरी औँल्याइ आवश्यक महत्वपूर्ण सुझाव, सल्लाह प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय गुरू तथा शोध निर्देशक श्री ऋषिराज धिमालप्रति विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोध कार्यका लागि सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान दिँदै आवश्यक मार्ग निर्देशन तथा प्रोत्साहन गर्नुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका विभागीय प्रमुख लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी यस अध्ययन कार्यका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य अनुभव र राय सुझावहरू प्रदान गरी सहयोग गर्ने श्री गणेश दाहाल, नेपाली भाषा विज्ञ श्री विकाराम खवास तथा सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति, सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा विभिन्न अमूल्य विचार प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने सहपाठी मित्रहरूप्रति उत्तरोत्तर कामना सहित धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै यो शोधपत्रको लेखन कार्यमा समय र घरायसी वातावरण मिलाई सदैव साथ दिने मेरी जीवन संगिनी ईन्द्र, छोरीहरू एलिसा र जेनिसाको सहयोग पनि अविस्मरणीय रहेको छ ।

अन्त्यमा, यो शोधपत्रलाई समयमै कम्प्युटर टाइप छिटो र शुद्धसँग गरी सहयोग गरिदिनु हुने मेरा मित्र बुद्ध बिष्टलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

हस्त बहादुर कार्की

शोधसार

मानव उत्पति र विकासक्रमसँगै शिक्षा प्राप्त गर्ने क्रममा अदृश्य रूपमा सिकाइ र ज्ञान हासिल गर्दै आएको पाइन्छ । जुन कुनै पनि व्यक्तिले कुनै नियम, पाठ्यक्रम नतोकिकन आकस्मिक रूपमा विना उद्देश्य, विना शिक्षक, विना शिक्षण, सिकाइ अदृश्य रूपमा जुनसुकै समय, स्थान, घरपरिवार, समुदाय, पुस्तकालय, खेल मैदान, रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, छापासञ्चार माध्यम, धार्मिक एवं सामाजिक क्रियाकलाप आदि बाट अदृश्यरूपमा पाठ सिकिरहेको पाइन्छ । उक्त पक्षलाई ख्याल गर्दै अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकता शीर्षकमा Philip w. Jackson को "Life in Classroom" को अदृश्य पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित सैद्धान्तिक पक्षलाई आधार मानी यस अनुसन्धानको अध्ययन कार्य गरिएको छ । यस अध्ययनमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकतालाई पहिचान गर्नु, शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासकको भूमिका अध्ययन गर्नु तथा आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यो अध्ययन कार्य गुणात्मक रूपमा मोरङ जिल्ला दादरवैरिया स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत बबियाविर्ता गा.वि.स.का २ वटा सामुदायिक विद्यालयमा १५ दिनसम्म प्रत्यक्ष रूपमा अवलोकन, छलफल, प्रश्नावली जस्ता साधनको प्रयोग गरी प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोत मार्फत यस अध्ययन कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ।

प्रस्तुत अध्ययन कार्यलाई व्यवस्थित तरिकाले अघि बढाउन आवश्यकता अनुसार दुबै विद्यालयको लक्षित समूह छलफल, प्रश्नावली तथा विभिन्न कार्यक्रमबाट यो अध्ययन कार्यलाई स्पष्ट पारिएको छ । विद्यालयमा निर्दिष्ट पाठ्यक्रम निर्देशिका शिक्षण सिकाइ निरन्तर भइरहँदा विद्यार्थीमा विद्यालयको शिक्षक, प्र.अ., पियन, पाले, साथीभाई, अभिभावक लगायत विद्यालयमा सरोकार राख्ने सरोकारवालाहरूबाट विद्यार्थीले अन्जानमा नै थप धेरै कुराहरू सिकिरहेको पाइन्छन् । जुन पाठ्यक्रममा समेटिएको हुँदैन । यसरी निर्दिष्ट पाठ्यक्रममा नसमेटिए तापनि विद्यार्थीहरूमा बोली भाषाको विकास, सामाजिक भावनाको विकास, खेल सिकाइ, अनुशासन, समावेशी शिक्षा, अश्लिल भाषा शब्दको विकास, सिर्जनात्मकताको विकास, व्यक्तित्व विकास, शारीरिक विकास, मनोवैज्ञानिक संकटको विकास, अरूलाई सम्मान गर्ने बानी व्यवहारको विकास, समस्या पहिचान गर्ने बानीको विकास, समूहमा मिलेर बस्ने विकास, आफ्नो कमजोरी लुकाउने बानीको विकास, निष्कृय स्रोता बन्ने विकास, खर्चालु बानीको विकास, झुटो बोलीको विकास, देखसिकीको विकास, प्रतिस्पर्धा गर्ने बानीको विकास, नक्कल गर्ने बानीको विकास जस्ता समग्र पक्षमा थप सिकाइको विकास भएको पाइयो ।

नेपालको सन्दर्भमा अदृश्य पाठ्यक्रमलाई विद्यालय तहमा वेवास्ता गरिएकोले पाइन्छ । यसले समग्र विद्यार्थीको नकारात्मक पक्षलाई हटाई सकारात्मक पक्षमा अगाडि बढाउन आवश्यक रहेको देखिन्छ । हामीले विद्यार्थीको चौतर्फी विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने हो भने निर्दिष्ट पाठ्यक्रम तथा अदृश्य पाठ्यक्रमको विकास गरी विद्यालय तहमा शिक्षण सिकाइ कार्यलाई अगाडि बढाउन अति आवश्यक रहेको पाइन्छ । यो शोध अध्ययनले नमूना छनौटमा परेका २ विद्यालय बाहेक अन्य विभिन्न विद्यालयहरू लगायत विद्यालयसँग सरोकार राख्ने विभिन्न व्यक्तित्वलाई समेत केही सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र		क
स्वीकृति पत्र		ख
कृतज्ञता		ग
शोधसार		घ
संक्षिप्त शब्दावली		ङ
विषय सूची		च-ज
तालिका सूची		झ
चित्र सूची		ञ
परिच्छेद एक : परिचय		
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको औचित्य	४
१.४	अध्ययनको उद्देश्यहरू	५
१.५	अनुसन्धानका प्रश्नहरू	५
१.६	अध्ययनको परिसीमा	६
१.७	शब्दावलीको अर्थ र परिभाषा	६
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन		
२.१	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	७
२.२	सम्बन्धित अध्ययनको पुनरावलोकन	८
२.३	अध्ययनको शैक्षिक उपादेयता	९
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि		
३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	११
३.२	जनसङ्ख्या	११
३.३	नमुना आकार	११
३.४	नमूना छनोट विधि	११
३.५	नमूना छनौटको आधार	११
३.६	अनुसन्धानका साधनहरू	१२
३.७	साधनको वैद्यता	१२
३.८	तथ्याङ्कको स्रोतहरू	१२
३.९	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१२

३.१० तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १२

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण

४.१ विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको आवश्यकताको विश्लेषण १३
४.१.१ निर्धारित पाठ्यक्रमले राखेको सिकाइ उपलब्धि सँग-सँगै थप उपलब्धि १३
४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको शिक्षणबाट बालबालिकामा बोली तथा भाषाको विकास १४
४.१.३ विद्यालय तहका विद्यार्थीहरूमा सामाजिक भावनाको विकास १५
४.१.४ विद्यार्थीमा खेल सिकाइको विकास १५
४.१.५ विद्यालय तहमा समावेशी शिक्षाको विकास १६
४.१.६ विद्यालय तहका विद्यार्थीमा अश्लील भाषा तथा शब्दको विकास १६
४.१.७ विद्यालय तहका विद्यार्थीमा अनुशासनको विकास १६
४.१.८ शिक्षण सिकाइबाट थप सिर्जनात्मकताको विकास १७
४.१.९ विद्यालय तहका विद्यार्थीमा व्यक्तित्व निर्माणको विकास १७
४.१.१० विद्यालय तहका विद्यार्थीमा मनोवैज्ञानिक संकटको विकास १७
४.१.११ विद्यालय तहका विद्यार्थीमा सम्मान गर्ने व्यवहारको विकास १८
४.२ विद्यालय तहमा अदृश्य पाठ्यक्रमको प्रयोगमा शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासनको भूमिका १८
४.२.१ बलबालिकाको सिकाइ उपलब्धि कमजोर हुने कारण पत्ता लगाउनु १९
४.२.२ शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासकले गृहकार्य दिई परीक्षण गर्दा विद्यार्थी दण्डबाट बच्ने उपायको विकास हुनु २०
४.२.३ पाठप्रति प्रश्न सोध्दा जानेको भए हतार नजानेको भए मौन बानीको विकास हुनु २०
४.२.४ कडा अनुशासनमा बस्दा कतिपय विद्यार्थीमा अनुशासित व्यवहार र कतिपयमा मनोवैज्ञानिक संकट देखापर्नु २०
४.२.५ विद्यालय प्रशासकले दिने पुरस्कार र दण्डको भूमिकाबाट विद्यार्थीमा आएको परिवर्तन २१
४.२.६ विद्यालय प्रशासनले गराउने सामाजिक कार्यबाट विद्यार्थीमा भएको विकास २१
४.३ अदृश्य पाठ्यक्रम प्रयोग गर्न प्राप्त सुझावहरू २१
४.३.१ निर्धारित उद्देश्यमा परिमार्जन गर्नुपर्ने २२
४.३.२ सामुदायिक विद्यालय तहको गुणस्तर सुधार र निर्माण गर्नुपर्ने २२
४.३.३ दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने २२
४.३.४ पूर्वाग्रही र भेदभावपूर्ण धारणाको विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु २२

४.४.५ विद्यार्थीहरूको कक्षाकोठाको सिकाइ अवस्थाको विकास गर्न २३

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति २४

५.२ निष्कर्ष २५

५.३ सुझावहरू २६

सन्दर्भसूची २८

अनुसूचीहरू

१. प्र.अ. का लागि प्रश्नावली २९

२. शिक्षकका लागि प्रश्नावली ३०

३. विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली ३१

४. स्रोतव्यक्तिका लागि प्रश्नावली ३२

५. विद्यार्थीको लागि अवलोकन फाराम ३३

६. शिक्षकको लागि अवलोकन फाराम ३४

७. लक्षित समूह छलफलका विषयवस्तुहरु ३५

८. विद्यार्थीमा खेल सिकाइको विकास ३६

९. विद्यालय तहका विद्यार्थीमा अनुशासनको विकास ३७

१०. थप सिर्जनात्मक क्षमताको विकास ३८

तालिकासूची

पेज नं.

तालिका १ : निर्धारित पाठ्यक्रमले राखेका सिकाइ उपलब्धि सँगसँगै थप उपलब्धि श्री जनप्रिय उच्च मा.वि., बबियाविर्ता-५, मोरङ — १३

तालिका २ : निर्धारित पाठ्यक्रमले राखेका सिकाइ उपलब्धि सँगसँगै थप उपलब्धि श्री त्रिभुवन मा.वि., गोहिगाडा, बबियाविर्ता-३, मोरङ — १४

तालिका ३ : विद्यालय तहमा दण्ड र पुरस्कारलाई प्रयोग गर्न नसक्नु श्री त्रिभुवन मा.वि., गोहिगाडा, बबियाविर्ता-३, मोरङ — १९

चित्रसूची

पेज नं.

चित्र १ : बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि कमजोर हुने कारण पत्ता लगाउनु १९

सङ्क्षिप्त शब्दावली

शै.स.	: शैक्षिक सत्र
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	: माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	: उच्च माध्यमिक विद्यालय
वि.व्य.स.	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति
सि.उ.	: सिकाइ उपलब्धि
पा.वि.के.	: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
स्रो.के.	: स्रोतकेन्द्र
स्रो.व्य.	: स्रोतव्यक्ति
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
आ.ब.	: आर्थिक वर्ष